

การใช้การแพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันในการดูแลครรภ์ กรณีศึกษา
หมู่บ้านท่าไต้ อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา

**The Co-application of Thai Medical Practices and Medical Sciences in
Pregnancy Cares: A Case Study of Moo Baan Thato, Amphur Sadoa, Songkhla
Province.**

จุฑามาศ แซ่ลิม^{1*}, กิตติ ตันไทย², สดใส ขันติวรพงษ์³ และจักรกริช อนันตสรณ์⁴

Jutamart Sae Lim, Kitti Tanthai, Sodsai Khantiworaphong and Jakkrit Anantasaran

¹นักศึกษาลัทธิสุตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสตร์การพัฒนาศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

²รองศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ³ผู้ช่วยศาสตราจารย์

มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ⁴อาจารย์ คณะการจัดการเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

Abstract

The 2 objectives of the study on ‘The Co-application of Thai Medical Practices and Medical Sciences in Pregnancy Cares: A Case Study of Moo Baan Thato, Amphur Sadoa, Songkhla Province’ were 1) to trace back to the knowledge of Thai Medical Practices in Moo Ban Thato, 2) to study the co-application of Thai medical practices and Medical Sciences in pregnancy cares. The research methodology included observation and non-structured interview among 27 pregnant women, 2 midwives and 4 physicians and presented in descriptive report.

The findings revealed as follows:

1. The 2 phases of Thai medical practices in pregnancy cares in Moo Baan Thato were

1.1 a pregnant period: a pregnant woman went to a midwife to be under her care and practiced Thai medical ways of caring, for example, womb massage, food consumption and making merits such as prayer, offering alms to monks and etc.

1.2 a period after birth giving : a mother had to be on fire for a few days, to consume herbal food and drinks to nurture milk, to mask and to bath in herbal water.

2. The 2 phases of Medical Sciences practices in pregnancy cares in Moo Baan Thato were

2.1 a pregnant period: a pregnant woman went to a physician and be under her/his care and practiced medical sciences ways of caring, for example, to consume nutrition food, to take exercises and proper resting.

2.2 a period after birth giving: a mother had to take a physical recheck, to consume nutrition food and needed medicines, to take care of mental and spiritual health.

3. The co-application of Thai medical practices and Medical Sciences in pregnancy cares in Moo Baan Thato were practiced up to now even though Thai medical practices was less popular but it still had its

role as an alternative health care for a numbers of people in Moo Baan Thato.

Keywords: *A graduate student in Strategy Development , Graduate School , Songkhla Rajabhat University*

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง การใช้การแพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันในการดูแลครรภ์ กรณีศึกษา หมู่บ้านท่าไต้ อำเภอสะเตา จังหวัดสงขลาในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อสืบค้นองค์ความรู้ด้านการใช้แพทย์แผนไทย ของชาวบ้าน หมู่บ้านท่าไต้ 2) เพื่อศึกษาการใช้แพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันในการดูแลครรภ์ ซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสังเกต การสัมภาษณ์ และดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองโดยใช้การสัมภาษณ์ แบบไม่มีโครงสร้าง ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. องค์ความรู้การแพทย์แผนไทยของชาวบ้านหมู่บ้านท่าไต้ด้านการดูแลครรภ์ แบ่งเป็น 2 ระยะ คือ

1.1 ช่วงระยะเวลาตั้งครรภ์ สตรีตั้งครรภ์จะฝากท้องและคัดท้องกับหมอตำแย และปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ ในเรื่องของการรับประทานอาหารและสมุนไพร การไหว้พระขอพรการทำบุญตักบาตร

1.2 ช่วงระยะเวลาหลังคลอด สตรีตั้งครรภ์หลังคลอดจะมีการอยู่ไฟหลังคลอด และมีการใช้สมุนไพร ในการต้มดื่มขณะอยู่ไฟ รับประทานอาหารบำรุงร่างกายและบำรุงน้ำนม มีการใช้สมุนไพรในการต้มอบและพอกตัวขณะอยู่ไฟ

2. องค์ความรู้ทางด้านการแพทย์แผนปัจจุบัน ที่ปฏิบัติในหมู่บ้านหมู่บ้านท่าไต้ แบ่งเป็น 2 ระยะ คือ

2.1 ช่วงระยะเวลาตั้งครรภ์ สตรีตั้งครรภ์จะฝากท้องกับแพทย์แผนปัจจุบัน ส่วนการปฏิบัติตัว ในระยะเวลาการตั้งครรภ์จะเน้นรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ พักผ่อนให้เพียงพอ และออกกำลังกายอย่างพอเหมาะ

2.2 ช่วงระยะเวลาหลังคลอด สตรีหลังคลอดจะมีการตรวจร่างกายหลังคลอดและจะเน้นรับประทานอาหารที่มีประโยชน์หลักโภชนาการ และรับประทานยาบำรุงและที่สำคัญสตรีหลังคลอดต้องทำจิตใจให้สบายเพื่อสุขภาพจิตที่ดีของสตรีหลังคลอด

3. การใช้การแพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันในการดูแลครรภ์ของหมู่บ้านท่าไต้ ซึ่งการแพทย์ทั้ง 2 ระบบนี้ชาวบ้านหมู่บ้านท่าไต้ยังคงใช้คู่กันมาตั้งแต่อดีตแม้ว่าในระยะหลังการแพทย์แผนไทยจะถูกแทนที่ด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน แต่การแพทย์แผนไทยก็ยังไม่สูญหายไปจากสังคมไทย เนื่องจากยังเป็นที่ต้องการเพื่อใช้ในการรักษา ดูแลสุขภาพของคนไทยส่วนหนึ่ง

คำสำคัญ: *แพทย์แผนไทย, แพทย์แผนปัจจุบัน, สตรีตั้งครรภ์*

บทนำ

การแพทย์แผนไทยเป็นความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัย โดยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือองค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสังสรรค์ประสมประสมการที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ประยุกต์ พัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหา พัฒนา วิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อม แม้ปัจจุบันการแพทย์มีความเจริญก้าวหน้าเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ หันมารักษาสุขภาพด้วยวิทยาการทางการแพทย์สมัยใหม่เพิ่มมากขึ้นแต่มีประชาชนอีกส่วนหนึ่งที่ใช้วิธีการบูรณาการภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยกับการแพทย์แผนปัจจุบันประยุกต์เข้าด้วยกัน เพราะในทัศนะของชาวบ้านนั้น การแพทย์แผนไทยไม่ได้แยกออกจากการแพทย์แผนปัจจุบันอย่างเด็ดขาดแต่ดำรงอยู่อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ดังนั้นการพัฒนาสาธารณสุขจึงควรพัฒนา

การแพทย์ทุกระบบไปพร้อมกัน แล้วให้ประชาชนเป็นผู้เลือก รูปแบบของการรักษาที่เหมาะสมด้วยตนเอง (สถาบันการแพทย์แผนไทย (2547: ออนไลน์)

ด้วยเหตุนี้ภาครัฐและองค์กร สถาบันต่างๆ รวมทั้งภาคเอกชน เริ่มให้ความสนใจ พยายามฟื้นฟูและพัฒนาการแพทย์ต่างๆ อย่างต่อเนื่อง แต่ยังคงจำกัดในส่วนกลางของประเทศ ที่สืบทอดมรดกจากราชสำนักเป็นหลัก หรือที่เรียกว่า “การแพทย์แผนไทย” ในขณะที่แต่ละภูมิภาค ต่างมีมรดกการแพทย์ของตนที่แตกต่างกันตามระบบนิเวศและวัฒนธรรมของตน การละทิ้งภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทยมาเป็นเวลานาน โดยการขาดการวิจัย และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ความรู้ด้านนี้ไม่ได้รับการพัฒนาและกำลังจะสูญหายไปจากสังคมไทย จึงจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องศึกษาวิจัยและพัฒนา ฟื้นฟู ให้เป็นระบบที่ชัดเจนเหมือนระบบการแพทย์แผนไทยจากส่วนกลาง ที่สำคัญคือกฎหมายยังไม่ยอมรับอย่างเป็นทางการว่า แต่ละท้องถิ่นมีระบบการแพทย์พื้นบ้านของตนดำรงอยู่คู่กับชุมชน แม้ว่าจะถูกกำหนดไว้ในทิศทางและนโยบายของการปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติแล้ว ก็ตาม

อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา มีสตรีตั้งครรภ์จำนวนหนึ่งที่ทำให้ความเชื่อมั่น และยอมรับการรักษาจากแพทย์แผนไทย โดยผสมผสานกับการดูแลรักษา จากแพทย์แผนปัจจุบันเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ เพราะเป็นทางออกหนึ่งในการที่จะช่วยให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้โดยอาศัยภูมิปัญญาของตนในท้องถิ่นมาผสมผสานกับแพทย์แผนปัจจุบัน ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาองค์ความรู้ด้านแพทย์แผนไทยว่ามีสภาพเป็นอย่างไร การใช้ภูมิปัญญาแพทย์แผนไทยร่วมกับแพทย์แผนปัจจุบัน มีแนวทางอย่างไร ซึ่งผลการวิจัยอาจส่งผลกระทบต่อการพัฒนาศักยภาพแพทย์แผนไทยให้มีบทบาทและความสำคัญมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสืบค้นองค์ความรู้ด้านการใช้แพทย์แผนไทย ของชาวบ้านหมู่บ้านท่าไต้
2. เพื่อศึกษาการใช้แพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันในการดูแลครรภ์

แนวคิด ทฤษฎี กรอบแนวคิด

ทฤษฎีภูมิปัญญาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยดั้งเดิมของตนร่วมกับการรักษาด้วยวิธีการแพทย์แผนปัจจุบัน อันเป็นผลจากการสังสมประสบการณ์ การเรียนรู้ และความเข้าใจในชีวิตต่อธรรมชาติ (กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ, 2547: 1) ถ่ายทอดต่อกันมา จนกลายเป็นเอกลักษณ์ และยึดถือปฏิบัติกันต่อมาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์แผนปัจจุบัน จึงเป็นสิ่งที่แสดง ให้เห็นถึงองค์ความรู้ สติปัญญาในการแก้ไขปัญหาและการจัดการ หรือการปรับตัวในการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยได้เชื่อมโยงกับการแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งสิ่งแวดล้อมทางสังคม ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นฐานคิดที่อยู่ในมิติของวัฒนธรรม และมีอิทธิพลต่อท่าที ความรู้สึกนึกคิดและเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนในท้องถิ่น

สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่ง ที่ใช้ความสามารถในการดำรงชีวิต บูรณาการจนก่อรูปเป็นวัฒนธรรมแบบต่าง ๆ สืบทอดต่อกันมานับชั่วอายุคน ไม่ต่างจากสังคมอื่นๆ มีทั้งภูมิปัญญาด้านการเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี ตลอดจนการดูแลสุขภาพด้านต่างๆ เช่นการดูแลครรภ์ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ล้วนแต่เกิดจากการคิดเอง ทำเองมีความเป็นลักษณะเฉพาะและแตกต่างกันไป โดยสามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับแต่ละโอกาสสถานการณ์ ของแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่น จนเกิดองค์ความรู้ที่สามารถสืบทอดอย่างต่อเนื่อง ได้เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรือ “ภูมิปัญญา

ท้องถิ่น” มีการกล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพ คือ “ชาติหรือชุมชนที่ดำรงความเป็นชาติ หรือชุมชนมาได้ ย่อมต้องมีภูมิปัญญาแห่งชาติ (Nation wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) อันผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก และถ่ายทอดเป็นวัฒนธรรมสืบต่อกันมา การพัฒนาใด ๆ หากขาดการคำนึงถึงภูมิปัญญาแห่งชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว การพัฒนานั้น ๆ อาจทำให้เสียสมดุลในชีวิตและสังคม” การใช้การแพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันในการดูแลสุขภาพเป็นความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัย ในทฤษฎีการแพทย์แผนไทยและการแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งสมมุติฐานของความเจ็บป่วยทั้งหลายนั้นเกิดจากความวิปริตแปรปรวนหรือเสียสมดุลของธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ ที่ประกอบขึ้นมาเป็นร่างกายของมนุษย์โดยมีปัจจัยอื่น ๆ ได้แก่ ฤดู อายุ กาลเวลา ถิ่นที่อยู่ พฤติกรรมทางกาย สภาพจิตใจ และอาหาร เข้ามาเกี่ยวข้อง หลักการบำบัด รักษาความเจ็บป่วยจึงมุ่งไปที่การปรับสมดุลของธาตุ (คณะกรรมการแห่งชาติด้านยา, 2549 อ้างถึงใน สิริพันธ์ รุ่งวิชานีวัฒน์ และคณะ, 2552: 136) เป็นวิถีหรือองค์ความรู้ในการดูแลสุขภาพทั้งการส่งเสริม การรักษา การฟื้นฟูร่างกาย จิตใจ สิ่งแวดล้อม โดยใช้องค์ความรู้ของตนเอง ของคนไทยที่หล่อหลอมสืบต่อกันมาเนิ่นนาน ถ้าแยกย่อยภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยออกมาเป็นรายละเอียดจะได้ตั้งแต่การดูแลทารก เด็ก หญิงตั้งครรภ์ หญิงหลังคลอด ผู้สูงอายุ และอื่น ๆ ซึ่งนับได้ว่าตั้งแต่เกิดจนตาย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การเลือกพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกพื้นที่แบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกศึกษาพื้นที่หมู่บ้านท่าไต้ อำเภอสระเคา จังหวัดสงขลา เหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกพื้นที่นี้เนื่องจากพื้นที่นี้เป็นแหล่งที่มีองค์ความรู้ด้านการดูแลสตรีมีครรภ์ด้วยภูมิปัญญาไทย รวมถึงมีการศึกษาการแพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันในการดูแลสุขภาพมาตั้งแต่สมัยโบราณ และผู้คนในพื้นที่ก็ได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับวิธีการแพทย์แผนใหม่มาจนถึงปัจจุบัน

2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย

2.1 แพทย์แผนไทย เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านท่าไต้ อำเภอสระเคา จังหวัดสงขลา ซึ่งมีอาชีพทางด้านรักษาครรภ์ การทำคลอดและมีความเชี่ยวชาญทางด้านการใช้ยาสมุนไพร

2.2 แพทย์แผนปัจจุบัน พยาบาลหรือสาธารณสุข ซึ่งเป็นแพทย์ พยาบาลหรือสาธารณสุขที่ชำนาญงานด้านการทำคลอด และมีประสบการณ์ด้านการทำคลอดเป็นอย่างดี

2.3 สตรีที่เคยผ่านการตั้งครรภ์ ซึ่งมีความแตกต่างในปัจจุบันพื้นฐาน เช่น อายุ ระดับการศึกษา อายุครรภ์ จำนวนครั้งของการตั้งครรภ์ และลักษณะของครอบครัว

2.4 สตรีที่เคยอยู่ไฟหลังคลอดที่มีอายุระหว่าง 20-40 ปี มีความแตกต่างในปัจจุบันพื้นฐาน เช่น อายุ ระดับการศึกษา อายุครรภ์ จำนวนครั้งของการตั้งครรภ์ และลักษณะของครอบครัว

3. วิธีการในการเก็บข้อมูล

วิธีการเก็บข้อมูลเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกต การสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการ ด้วยตัวเองโดยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสารอ้างอิง เอกสารงานวิจัย บทความ การสืบค้นทาง Internet และจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเชื่อมโยงกับการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อสืบค้นองค์ความรู้ด้านการดูแลสตรีมีครรภ์ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมถึง การศึกษาแนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิธีการดูแลครรภ์ตามวิถีการแพทย์แผนใหม่

5. สถานที่ที่ศึกษา

ผู้วิจัยทำการศึกษาที่ หมู่บ้านท่าไต้ อำเภอสระเคาะ จังหวัดสงขลา เป็นอำเภอที่มีเส้นทางทางการเดินทางที่ค่อนข้างสะดวก ภายในชุมชนมีความปลอดภัย ชาวบ้านในชุมชนมีทั้งที่เป็นชาวพุทธ มุสลิม และจีน และมีจำนวนสตรีตั้งครรภ์ที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับวิธีการดูแลครรภ์ตามวิถีการแพทย์แผนใหม่เพียงพอสำหรับให้ผู้วิจัย ใช้ข้อมูลในการศึกษา

6. เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูล

การวิจัยเชิงคุณภาพใช้เครื่องมือในการวิจัย เพื่อให้ได้คำตอบที่เป็นจริงครอบคลุมเนื้อหาอย่างสมบูรณ์เกี่ยวกับ ความเชื่อ การให้คุณค่า แนวคิดเกี่ยวกับการดูแล (Leininger, 2001) อันเป็นข้อมูลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวดังต่อไปนี้

6.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview Form) แบบสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม (Non- Participant Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลักในมุมมองที่ต่างมิติ (Negative case) โดยประเด็นคำถามต้องตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้ได้ ดังนี้

- 1) ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสตรีที่เคยผ่านการตั้งครรภ์ เกี่ยวกับการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิธีการดูแลครรภ์ตามวิถีการแพทย์แผนใหม่
- 2) องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพระหว่างตั้งครรภ์
- 3) แนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิธีการดูแลครรภ์ตามวิถีการแพทย์แผนใหม่

สรุปผลของการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่องการใช้การแพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันในการดูแลครรภ์ กรณีศึกษา หมู่บ้านท่าไต้ อำเภอสระเคาะ จังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์เพื่อสืบค้นองค์ความรู้ด้านการใช้แพทย์แผนไทย โดยเสริมสร้างภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพในระหว่างตั้งครรภ์ และเพื่อบรรยายและอธิบายการใช้การแพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันในการดูแลครรภ์ โดยทำการศึกษาที่ชุมชนในหมู่บ้านท่าไต้ อำเภอสระเคาะ จังหวัดสงขลา ผู้ให้ข้อมูลคือชาวบ้านในหมู่บ้านท่าไต้ อำเภอสระเคาะ จังหวัดสงขลา จำนวน 27 คน ประกอบด้วย ผู้ให้ข้อมูลหลักคือสตรีที่กำลังตั้งครรภ์จำนวน 21 คน โดยเลือกใช้วิธีกำหนดคุณลักษณะ (criterion sampling) ร่วมกับวิธีสโนว์บอลล์ (snowball sampling) และผู้ให้ข้อมูลทั่วไปคือชาวบ้านอื่นๆ จำนวน 6 คน เลือกจากคนที่

ผู้ให้ข้อมูลหลักอ้างถึงว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาการแพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันในการดูแล

ครรภ์

บริบทของชุมชน

ชุมชนที่ศึกษาตั้งอยู่ในจังหวัดภาคใต้ตอนล่าง คือ หมู่บ้านท่าไต้ อำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นชุมชนที่มีอายุมากกว่าหนึ่งร้อยปี ในอดีตเคยเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ใกล้เคียงเนื่องจากตั้งอยู่ติดลำคลองบาตอันเป็นเส้นทางคมนาคมหลักของคนสมัยก่อน ปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนมีความเป็นอยู่ค่อนข้างสะดวกสบาย เพราะในชุมชนมีสาธารณูปโภคที่จำเป็นพร้อม ภายในชุมชนมีบ้านเรือนประมาณ 450 หลัง ตั้งอยู่เป็นกลุ่มๆ มีชาวบ้านอาศัยอยู่ประมาณ 2,528 คน ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องความเป็นญาติ โดยเฉพาะกลุ่มญาติเดียวกันจะเป็นญาติใกล้ชิดเนื่องจากเป็นสังคมเครือญาติชาวบ้านจึงรู้จักกันเกือบทั้งหมดและอยู่อย่างช่วยเหลือซึ่งกันและกันชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนเพราะความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำเอื้ออำนวยโดยมากทำทั้งสวนยางและสวนผลไม้ ได้แก่ สวนทุเรียน ลองกอง กุ้ง มังคุด มะนาว หมากร สะตอ มีส่วนน้อยทำสวนยางเพียงอย่างเดียว

ยามเจ็บป่วยคนในชุมชนส่วนหนึ่งมักจะใช้ยาพื้นบ้านหรือซื้อยาแผนโบราณซึ่งซื้อจากร้านขายยาหรือตัวแทนขายยาในชุมชนตามที่เพื่อนบ้านหรือญาติๆ แนะนำ หรือให้หมอพื้นบ้านมาปัดเป่าหากไม่ดีขึ้นจึงจะไปรับบริการที่โรงพยาบาลหรืออนามัยใกล้บ้าน สำหรับสตรีเมื่อตั้งครรภ์ส่วนใหญ่ใช้บริการดูแลครรภ์ทั้งจากสถานบริการและจากหมอด้ายไปพร้อมๆ กัน และเมื่อถึงเวลาคลอดหลายคนยังใช้บริการคลอดกับหมอด้าย หลังคลอดส่วนใหญ่นิยมนวดและอยู่ไฟหรือรับประทานยาแผนโบราณหรือยาสมุนไพรแทนการอยู่ไฟ ซึ่งสมุนไพรที่รับประทานเป็นสมุนไพรที่หมอด้ายจัดให้ หรือซื้อจากตัวแทนขายยาสมุนไพรสำหรับอยู่ไฟมักจะมาเสนอขายถึงบ้าน

วิถีชีวิตของสตรีในชุมชน

ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงก่อนมีครอบครัว สตรีในชุมชนที่ศึกษาได้รับการปลูกฝังให้อยู่กับบ้าน ช่วยแม่ดูแลบ้าน ดูแลน้อง และได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวให้เรียนสูงตามกำลังความสามารถของเด็กและของครอบครัว เช่นเดียวกับเด็กชาย สตรีที่มีครอบครัวส่วนใหญ่มีวิถีชีวิต เช่น แม่บ้านและชาวสวนโดยทั่วไป คือ ดูแลลูก ดูแลบ้านเป็นหลัก และช่วยสามีทำงานเมื่อภารกิจหลักน้อยลงและเมื่อมีผู้อื่น เช่น ลูกหรือญาติมาช่วยแบ่งเบาภารกิจ กิจกรรมที่ทำในชีวิตประจำวันคือ การดูแลลูก รับ-ส่งลูกไปโรงเรียน ไปตลาดทำงานบ้าน เช่น ทำกับข้าว ซักผ้า ทำความสะอาดบ้านและทำสวน เมื่อว่างจากงานจะไปมาหาสู่บ้านพ่อแม่หรือญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงที่สนิท และเข้ากลุ่มเพื่อทำกิจกรรมทางสังคม เช่น กลุ่มแม่บ้าน งานบุญ งานแต่งงาน ขณะอยู่บ้านหรืออยู่บริเวณบ้านสตรีจะแต่งกายสบาย ๆ แต่เมื่อออกจากบ้านหรือมีคนที่ไม่คุ้นเคยมาหาที่บ้าน จะแต่งกายมิดชิด

เมื่อตั้งครรภ์สตรีจะมีวิถีชีวิตเปลี่ยนจากเดิม คือจะอยู่กับบ้านมากขึ้นญาติพี่น้องจะเป็นฝ่ายไปมาหาสู่แทนพักผ่อนมากกว่าเดิมในตอนกลางวัน โดยเฉพาะในช่วงท้องอ่อนๆ จะทำงานหนักน้อยลง และพอท้องแก่จะทำงานหนักเท่าที่สภาพร่างกายจะทำได้ การรับประทานอาหารส่วนใหญ่ชนิดอาหารจะเหมือนเดิม แต่รับประทานผักผลไม้และนมให้มากขึ้น

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องการใช้แพทย์แผนไทยร่วมกับการใช้แพทย์แผนปัจจุบันในการดูแลสตรีมีครรภ์ หมู่บ้านท่าไต้ อำเภอสระเคา จังหวัดสงขลา ได้ตอบโจทย์การวิจัยตามวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ เพื่อสืบค้นองค์ความรู้ด้านการใช้การแพทย์แผนไทยของชาวบ้านหมู่บ้านท่าไต้ และเพื่อศึกษาการใช้การแพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันในการดูแลครรภ์ ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวได้ตอบโจทย์วัตถุประสงค์ ดังนี้คือ

1. องค์ความรู้การแพทย์แผนไทยของชาวบ้านหมู่บ้านท่าไต้ด้านการดูแลครรภ์ แบ่งเป็น 2 ระยะคือ

1.1 ช่วงระยะเวลาการตั้งครรภ์

1) การฝากท้องและคัดท้องกับหมอดำแย ซึ่งจะช่วยสตรีตั้งครรภ์เกิดความสบายใจ เพราะสตรีที่อยู่ช่วงระยะเวลาตั้งครรภ์ระหว่าง 6-7 เดือนขึ้นไป จะรู้สึกอึดอัด หมอดำแยก็จะทำการคัดท้องเพื่อตรวจดูสภาพของเด็กว่าอยู่ในท่าใด ซึ่งถ้าอยู่ในท่าที่ผิดปกติ หมอดำแยก็จะทำการคัดท้องให้ ทั้งนี้ทำให้สตรีตั้งครรภ์รู้สึกสบายตัวขึ้น

2) การปฏิบัติตามความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ คือ สตรีเมื่อตั้งครรภ์จะยึดถือเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อในรูปของข้อห้าม-ข้อควรปฏิบัติที่ได้รับสืบทอดต่อๆ กันมาอย่างหลากหลาย ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เป็นเรื่องที่ดี หากสตรีตั้งครรภ์ปฏิบัติได้ก็จะเป็นสิ่งที่ดีต่อสตรีตั้งครรภ์เอง

3) การรับประทานอาหารและสมุนไพร ขณะตั้งครรภ์จำเป็นต้องรับประทานอาหารและสมุนไพรที่มีประโยชน์เพื่อให้ลูกในครรภ์จะได้มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์และปลอดภัย ทั้งนี้อาหารและสมุนไพรที่มีประโยชน์ต้องเป็นอาหารที่ถูกหลักโภชนาการ เน้นรับประทานผักและผลไม้ มาก ๆ ทั้งนี้เพื่อให้ร่างกายของสตรีตั้งครรภ์ก็จะแข็งแรง

4) การไหว้พระขอพรและการทำบุญตักบาตร สตรีที่อยู่ระหว่างการตั้งครรภ์จะรู้สึกวิตกกังวลกับสิ่งที่จะเกิดขึ้น ทั้งนี้การไหว้พระขอพรและการทำบุญตักบาตรจะช่วยทำให้สตรีที่อยู่ระหว่างการตั้งครรภ์รู้สึกสบายใจ และมีความเชื่อเป็นอย่างยิ่งว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยคุ้มครองให้ตนเองและลูกในครรภ์ปลอดภัยและมีสุขภาพแข็งแรงและสมบูรณ์

1.2 ช่วงระยะเวลาหลังคลอด

1) การอยู่ไฟหลังคลอด จะมีประโยชน์สำหรับสตรีหลังคลอดรายใหม่ เพราะ จะช่วยในเรื่องของการรักษาสุขภาพทั้งภายในและภายนอกได้เป็นอย่างดี อาทิเช่น ช่วยในเรื่องของการขับน้ำคาวปลาและกระตุ้นให้มดลูกเข้าอู่เร็ว ช่วยเพิ่มน้ำนม ทำให้ผิวพรรณสดใสขึ้น

2) สมุนไพรที่ใช้ในการต้มดื่มขณะอยู่ไฟ จะเป็นสมุนไพรที่หาได้ง่ายไม่ต้องไปซื้อหา ซึ่งสมุนไพรนี้มีประโยชน์ด้านการขับน้ำคาวปลา ขับเลือดเสีย ช่วยให้มดลูกเร็ว บำรุงน้ำนม ซึ่งส่วนใหญ่จะมีรสเผ็ดร้อน

3) อาหารบำรุงร่างกายและบำรุงน้ำนม เป็นอาหารที่มีสรรพคุณช่วยบำรุงร่างกายให้แข็งแรงและช่วยเพิ่มน้ำนมให้สตรีหลังคลอดที่ให้นมลูก

4) สมุนไพรที่ใช้ในการต้มอาบและพอกตัวในการอยู่ไฟ ซึ่งการใช้สมุนไพรในการต้มอาบและพอกตัวนั้นจะทำให้สุขภาพของสตรีหลังคลอดรายใหม่เกิดภูมิคุ้มกันด้านทานที่ดีไม่เป็นโรคได้ง่ายร่างกายแข็งแรง ผิวพรรณสดใส มีน้ำมีนวล

2. องค์ความรู้ทางการแพทย์แผนปัจจุบัน ที่ปฏิบัติในหมู่บ้าน แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ

2.1 ช่วงระยะเวลาตั้งครรภ์

- 1) การฝากท้องกับแพทย์แผนปัจจุบัน เพื่อตรวจสุขภาพครรภ์ว่ามีภาวะแทรกซ้อนหรือไม่ เพื่อที่แพทย์จะได้รับการรักษาและคอยดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะสตรีที่อยู่ช่วงระยะเวลาดังครรถ์จำเป็นต้องดูแลและเอาใจใส่เป็นอย่างดีเพื่อให้ลูกที่เกิดมามีสุขภาพแข็งแรง ปลอดภัย และมีความสุขสมบูรณ์ในทุก ๆ ด้าน
- 2) การปฏิบัติตัวระหว่างการตั้งครรภ์ ช่วงระหว่างการตั้งครรภ์ร่างกายอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เพราะฉะนั้นสตรีที่อยู่ในช่วงระยะเวลาดังครรถ์จำเป็นต้องเตรียมความพร้อมเอาไว้เพื่อที่จะทำให้ร่างกายมีสุขภาพที่ดี และแข็งแรง
- 3) โภชนาการ สตรีตั้งครรภ์ควรเลือกรับประทานอาหารให้ครบ 5 หมู่ เพื่อสุขภาพที่ดีของสตรีตั้งครรภ์และลูกในครรภ์
- 4) การออกกำลังกายและการพักผ่อนให้เพียงพอ เพื่อร่างกายที่แข็งแรง เพราะสตรีที่อยู่ช่วงระหว่างการตั้งครรภ์จะรู้สึกเหนื่อยง่ายเป็นพิเศษ

2.2 ช่วงระยะเวลาหลังคลอด

- 1) การตรวจหลังคลอด เพื่อให้สตรีหลังคลอดไปพบแพทย์เพื่อตรวจสภาพร่างกาย (คือการตรวจช่องคลอด ปากมดลูก และรังไข่) ทั้งนี้แพทย์จะแนะนำเรื่องของการคุมกำเนิดว่าควรทำอย่างไร เพื่อสตรีหลังคลอดจะได้ปฏิบัติอย่างถูกต้อง
- 2) โภชนาการ เน้นการรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ครบ 5 หมู่ เพื่อสุขภาพที่แข็งแรงของสตรีหลังคลอด ทั้งนี้สตรีหลังคลอดไม่ควรลดน้ำหนักโดยการไม่รับประทานอาหาร โดยเด็ดขาดเพราะจะทำให้ร่างกายไม่แข็งแรง
- 3) รับประทานยาบำรุง สตรีหลังคลอดรายใหม่แพทย์จะให้ทานยาบำรุง เพราะสตรีหลังคลอดจะเสียเลือดมาก เพราะฉะนั้นสตรีหลังคลอดต้องได้รับการบำรุงเป็นพิเศษเพื่อร่างกายจะได้แข็งแรง
- 4) การรักษาสุขภาพจิต สตรีหลังคลอด มักเกิดภาวะสุขภาพจิตที่ไม่แข็งแรง เพราะฉะนั้นคนรอบข้าง โดยเฉพาะสามีควรให้กำลังใจและคอยดูแลอย่างใกล้ชิดเพื่อให้สตรีหลังคลอดเกิดความสบายใจ คลายความวิตกกังวลลงไปได้บ้าง

3. การใช้การแพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันในการดูแลครรภ์ของหมู่บ้านทำได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการใช้แพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบัน ในการดูแลครรภ์ยังคงสืบทอด และปฏิบัติต่อกันมา โดยเฉพาะในการดูแลสุขภาพตนเองของหญิงหลังคลอดในหมู่บ้านท่าได้ อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า เราควรเปลี่ยนมุมมองจากฐานความคิดเดิม ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้เราเริ่มมองเห็นศักยภาพของภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย สะท้อนให้เห็นถึงการเคารพในศักดิ์ศรีของประชาชนในการดูแลสุขภาพของตนเอง โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานในชุมชน ซึ่งถ้าศึกษาอย่างเข้าใจองแท้แล้วจะสามารถนำมาปรับใช้กับการบริการสาธารณสุขชุมชนได้ อย่างผสมผสานกลมกลืน โดยไม่ขัดต่อความรู้ที่ชุมชนมีอยู่ก่อนแล้ว โดยไม่มองข้ามบริบททางวัฒนธรรม ไม่ขัดต่อหลักการดูแลส่งเสริมสุขภาพ เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาระบบงานสาธารณสุข และพัฒนาระบบวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เชื่อมโยงเข้าด้วยกัน ช่วยลด

ความเข้าใจที่แตกต่างกัน ระหว่างบุคลากรทางสาธารณสุขกับผู้รับบริการ บ่งบอกถึงการยอมรับสิทธิมนุษยชน ช่วยส่งเสริมศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชน สนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการแก้ไขปัญหาสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ได้

ส่วนในเรื่องของการยอมรับการแพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันในการดูแลครรภ์ของคนในหมู่บ้านท่าไต้ นั้น การแพทย์ทั้งสองระบบยังคงอยู่กับสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตแม้ว่าในระยะหลังการแพทย์แผนไทยจะถูกแทนที่ด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน แต่การแพทย์แผนไทยก็ยังไม่สูญหายไปจากสังคมไทย เนื่องจากยังเป็นที่ต้องการเพื่อใช้ในการรักษา ดูแลสุขภาพของคนไทยส่วนหนึ่ง

ซึ่งทั้งนี้สตรีมีครรภ์ของหมู่บ้านท่าไต้ส่วนใหญ่จะมีการนำการแพทย์แผนไทยมาใช้ร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบัน เพราะความเชื่อเหล่านี้มีประโยชน์มากกว่าโทษ และปัจจุบันชาวบ้านหมู่บ้านท่าไต้ก็ได้ใช้การแพทย์แผนไทยร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันในการดูแลครรภ์ จนเป็นธรรมเนียมของคนในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ. 2548. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ยังคงสืบทอดของหญิงตั้งครรภ์ หญิงหลังคลอด และการเลี้ยงดูเด็ก ในเขตอำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น. ม.ป.ท.

คณะกรรมการแห่งชาติด้านยา. 2549. บัญชียาจากสมุนไพร พ.ศ.2549 ตามประกาศคณะกรรมการแห่งชาติ ด้านยา (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2549 เรื่องบัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. 2547 (ฉบับที่ 4). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

สถาบันการแพทย์แผนไทย. 2547. นโยบายการแพทย์แผนไทย (ออนไลน์). <http://ittm.dtam.Moph.go.th>, 18 กันยายน 2549

สิริพันธ์ รุ่งวิชานีวัฒน์ และคณะ. ม.ป.ป. วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.